

สภาพทั่วไปของดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

อานันท์ นาคคง

คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรมมาเป็นเวลาช้านาน ศิลปวัฒนธรรมสาขาต่างๆ ได้ผ่านกระบวนการวิวัฒนาการมาเป็นลำดับและแลกรับปรับเปลี่ยนกันทั้งภายในประเทศและกับเพื่อนบ้านจนกระทั่งก่อเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของตน ศิลปวัฒนธรรมด้านหนึ่งซึ่งบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของไทยอย่างเห็นได้ชัดนั้นคือดนตรีไทยแบบแผน ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการสั่งสมภูมิปัญญาของบรรพชนไทยในอดีต แล้วสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

วัฒนธรรมดนตรีไทยแบบแผน (Traditional Music) ในที่นี้ เป็นวัฒนธรรมดนตรีที่นับเป็นกระแสหลักของสังคมไทย ซึ่งมีพัฒนาการร่วมกันระหว่างวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์ มีกระบวนการอุปถัมภ์ทั้งฝ่ายราชสำนัก ฝ่ายศาสนา และฝ่ายสามัญชน ได้ผ่านการหลอมรวมจนมีความเป็นลักษณะเฉพาะซึ่งอาจแสดงออกได้ทั้งในด้านเครื่องดนตรี วงดนตรี โครงสร้างทางทฤษฎีดนตรี รูปแบบของการแสดงออก บทเพลง การศึกษาหาความรู้ การพัฒนาองค์ความรู้ สำนักความรู้ทางดนตรี ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

ช่วงเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดนตรีไทยแบบแผนนี้มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการเป็นสื่อเสียงในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งกิจการศาสนาและคติความเชื่อ นอกจากนี้ยังได้เป็นองค์ประกอบสำคัญของศิลปการแสดงนานาชาติ เช่น โขน ละคร ฟ้อนรำ และมีบทบาทในกิจกรรมด้านความบันเทิงในสังคมไทยมาตลอด

ยุคสมัยปัจจุบัน วัฒนธรรมดนตรีไทยแบบแผนกำลังถูกผลกระทบจากความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยอย่างไม่หยุดยั้ง เป็นผลให้ความนิยมในดนตรีไทยแบบแผนลดลงอย่างน่าใจหาย ประกอบทั้งความสูญเสียด้านบุคลากรหลักของดนตรีไทยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งท่านเหล่านั้นได้ผ่านยุคสมัยแห่งความรุ่งเรืองทางดนตรี ได้เคยสร้างสรรค์ผลงานชั้นยอดเยี่ยมและเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางฝีมือการแสดงดนตรี แม้จะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการสืบทอดจากสำนักดนตรีแต่เดิมมาสู่ระบบการศึกษาแผนใหม่ แต่ก็ไม่อาจทดแทนอดีตของดนตรีไทยได้ ขาดคนรุ่นใหม่ที่จะมาทำหน้าที่ทั้งการสร้างสรรค์และการสืบสานดนตรีไทยอย่างจริงจัง นอกจากนี้ ทัศนียภาพทางดนตรีของคนรุ่นใหม่และสิ่งเร้าในกิจการบันเทิงที่ผลิตจากต่างประเทศก็มีผลให้ดนตรีไทยแบบแผนอยู่ในภาวะที่น่าห่วงใยเช่นกัน

เพื่อให้เห็นสภาพทั่วไปของดนตรีไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้เขียนจะขอสรุปปรากฏการณ์ดนตรีไทยด้านต่างๆ ที่สำคัญในแต่ละช่วงเวลาของยุครัตนโกสินทร์ โดยแบ่งช่วงเวลาดังนี้

๑. ดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ (๒๓๒๕-๒๓๙๔)

๒. ดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชกาลที่ ๔ - ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (๒๓๙๔- ๒๔๗๕)

๓. ดนตรีไทยสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (๒๔๗๕) - ปัจจุบัน

สภาพทั่วไปของดนตรีไทยที่จะกล่าวถึง เป็นการย่อพอให้ผู้อ่านที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ดนตรีได้เห็นเค้าโครงความสืบเนื่องและเปลี่ยนแปลงผ่านกาลเวลาและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม มากกว่าที่จะอภิปรายในรายละเอียด ทั้งนี้หากผู้ใดต้องการศึกษาในประเด็นวิเคราะห์เจาะลึก ควรอ่านหนังสือเล่มอื่นๆ ประกอบด้วยเพื่อได้ความรู้ความเข้าใจที่ลุ่มลึกกว่า

๑. ดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ ๑ – รัชกาลที่ ๓ (๒๓๒๕–๒๓๙๔)

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูและสร้างสรรค์ดนตรีไทย นับตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๓๒๕ เป็นต้นมา อันเป็นปีต้นกำเนิดของกรุงเทพมหานคร และสถาปนาราชวงศ์จักรี นับจากจุดนั้นได้มีการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆที่เคยปรากฏมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป

โดยเฉพาะงานทางด้านดนตรีไทยได้มีการพัฒนาเป็นระยะๆ มีการบูรณาการความคิดและสร้างสรรค์ผลงานโดยศิลปินมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งเพลง วิธีการร้อง การบรรเลง รวมทั้งการประดิษฐ์เครื่องดนตรีและการประสมวง จนอาจกล่าวได้ว่า ความรุ่งเรืองแห่งดนตรีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเคยงดงามอย่างไร กรุงรัตนโกสินทร์ก็ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า กลับมีวิวัฒนาการขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความมั่นคง ความสงบสุขของประเทศ จนเกิดกิจกรรมรวมกลุ่มทางสังคมดนตรี สังคม ภูมิปัญญา หล่อหลอมจนเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมสืบมาเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งของชาติไทย เป็นแบบแผนดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

วิวัฒนาการดนตรีไทยในยุครัตนโกสินทร์นั้นมีอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. ๒๓๒๕–๒๓๕๒) ทรงสถาปนากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ในรัชสมัยนี้เป็นยุคของการฟื้นฟูและสร้างบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนสมัยกรุงศรีอยุธยา มีผู้คิดเพิ่มกลองทัดในวงปี่พาทย์ขึ้นอีก ๑ ลูก จากของเดิม จึงเป็นกลองทัด ๒ ลูก เสียงสูงลูกหนึ่ง เสียงต่ำลูกหนึ่ง ตีดังตุมๆ ต้อมๆ กำหนดเรียก ลูกเสียงสูงว่า “ตัวผู้” และลูกเสียงต่ำว่า “ตัวเมีย” และใช้เป็นแบบแผนบรรเลงกันอย่างนี้สืบมา

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. ๒๓๕๒–๒๓๖๗) วิวัฒนาการทางด้านมหรสพหลายอย่างเกิดขึ้น มีการนำเอาปี่พาทย์มารับคั่นกับการขับเสภา ซึ่งแต่เดิมช่างขับขับตลอดมิได้มีการพักเหนื่อย ต่อมาจึงมีการนำเพลงละครมาร้องและบรรเลงแบบละคร และพัฒนาต่อมาเรื่อยๆ มีการบรรเลงเพลงเกร็ดมโหรี คือเลือกเพลงอัตรา ๒ ชั้นต่างๆ มาร้องให้ปี่พาทย์รับ ไม่ต้องมีเพลงหน้าพาทย์ การโหมโรงก็งดเหลือแต่เพลงวาเพลงเดียวใช้เป็นเพลงโหมโรง และด้วยองค์ประกอบด้านต่างๆ ในการบรรเลงเช่นในเรื่องเสียงของหน้าทับซึ่งเป็นเสียงของตะโพนนั้นดังมากเกินไป และไม่เหมาะสมกับการร้อง จึงมีผู้คิดเอากลองในชุดเปิงมาง มาถ่วงด้วยขี้เถ้าบดกับข้าวสุกให้เสียงต่ำลงเรียกว่ากลองสองหน้ามาใช้ตีหน้าทับแทน และเมื่อปี่พาทย์เสภาไม่มีเพลงหน้าพาทย์ วงปี่พาทย์เสภาจึงประกอบด้วยเครื่องดนตรี คือ ปี่ใน ระนาด ฆ้องวงสองหน้า และฉิ่ง ถือเป็นประเพณีต่อมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ปี่พาทย์จะเกิดเป็นเครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่ เครื่องประกอบจังหวะที่ทำหน้าที่ตีหน้าทับในการบรรเลงประกอบเสภา ต้องใช้สองหน้าอย่างเดียวกันนั้น ยกเว้นการบรรเลงประกอบในกรณีอื่นๆ รวมทั้งประกอบการแสดงมหรสพต่างๆ ก็คงใช้วงปี่พาทย์อย่างเดิม

ในรัชสมัยนี้ถือได้ว่าดนตรีไทยได้เจริญรุ่งเรืองขึ้น เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมด้านวรรณคดีและการละคร ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา และรามเกียรติ์ขึ้นอีกสำนวนหนึ่ง เพื่อให้เหมาะสมกับการละครมากยิ่งขึ้น ทางด้านดนตรีพระองค์ทรงเป็นทั้งนักดนตรีและดุริยางค์ ทรงแต่งบทละครให้เข้ากับบททำนองของดนตรี และยามว่างจากพระราชกิจ ก็ทรงขอสามสาย ที่มีนามว่าขอสายฟ้าพาด และเป็นที่ทราบกันดีว่าพระองค์ทรงขอสามสายได้ไพเราะยิ่งนัก

ต่อมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗–๒๓๙๔) พระองค์ไม่ทรงโปรดศิลปการดนตรีเท่าใดนัก ทรงให้ยกเลิกละครหลวง แต่ก็มิได้ทรงขัดขวางหากเจ้านายจะจัดให้มีการละครภายในวังของตน ดังนั้นการละครและการดนตรีจึงไปเจริญรุ่งเรืองอยู่ตามวังของเจ้านาย ซึ่งส่งผลให้ดนตรีไทยเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

ในรัชสมัยนี้มีการคิดสร้างเครื่องดนตรีขึ้นอีก ๒ ชนิด คือระนาดทุ้มกับฆ้องวงเล็ก เพื่อนำมาประสมในวงปี่พาทย์ นอกจากนี้ยังนำเอาปี่นอก ซึ่งเป็นปี่ที่มีอยู่แต่เดิมใช้บรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่ มาผสมในวงปี่พาทย์อีกอย่างหนึ่ง จนพัฒนามาเป็นวงปี่พาทย์เครื่องคู่ และวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ในที่สุด

นอกจากเรื่องวงดนตรีแล้ว ยังปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงนักดนตรีและดุริยางค์ด้วยส่วนหนึ่ง ที่มีหลักฐานชื่อครูบาอาจารย์ทางดนตรีปรากฏในกลอนไหว้ครูเสภา เข้าใจว่าแต่งในสมัยรัชกาลที่ ๒-๓ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราสารานุกรมภาพทรงชำระไว้ดังนี้

“ทีนี้จะไหว้ครูปี่พาทย์ ฆ้องระนาดลือดีปีโนน
ทั้งครูแก้วครูพักเป็นหลักชัย ครูทองอินนั้นแลใครไม่เทียมทัน
มือก็ตอดหนอดหนักขยักขย่อน ตาพูนมอญมิใช่ชั่วตัวขยัน
ครูมีแขกคนนี้เขาดิครัน เป่าทยอยลอลิ้นบรรเลงลือ”

จากบทเสภาแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความสามารถในการบรรเลงของครูดนตรี โดยเฉพาะการกล่าวถึงดุริยางค์คนสำคัญนามว่า “ครูมีแขก” หรือที่รู้จักกันในชั้นหลังว่าพระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) ซึ่งเป็นผู้มีความสามารถในทางดนตรีไทยเป็นอันมากนอกเหนือไปจากฝีมือความรู้ในทางการเป่าปี่ในที่ “ลอลิ้นบรรเลงลือ” แล้ว ครูมีแขกยังเป็นผู้มีนิสัยริเริ่มสร้างสรรค์ มักสร้างสิ่งใหม่ๆให้เกิดขึ้นในวงการดนตรีเสมอ เมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ครูมีแขกได้ริเริ่มแต่งเพลงโดยขยายจากเพลง ๒ ชั้นของเก่าเป็นอัตรา ๓ ชั้น สำหรับใช้ในการบรรเลงและขับร้อง เช่น เพลงแขกมอญ เพลงการเวก เพลงสารถี แต่ในขณะนั้นยังไม่สู้จะได้รับความนิยมเท่าใดนัก นับว่าครูมีแขกนั้น เป็นนักดนตรีท่านแรกที่เริ่มนำไปสู่วิวัฒนาการดนตรีไทยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชกาลต่อมา

นอกจากเกิดเพลง ๓ ชั้นสำหรับใช้ในการบรรเลงและขับร้องแล้ว ในสมัยนี้ยังเกิดเพลงสำเนียงภาษาต่างๆ มากขึ้น เนื่องจากในสมัยนี้เริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขาย และประกอบภารกิจกับคนไทย มีเครื่องดนตรีจากตะวันตกที่คนไทยรู้จักกันในชื่อของ “กลองมะริกัน” ซึ่งหมายถึง Bass Drum ที่ใช้ในกิจการฝึกแถวทหารแบบตะวันตก และเพลงที่หมอสอนศาสนาชาวอเมริกันนำเข้ามาเผยแพร่อีกด้วย

๒. ดนตรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง รัชกาลที่ ๔ - ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

บทบาทและค่านิยมของดนตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลางได้เริ่มมีมาแล้วตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อตกมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นยุคที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ นับจากการติดต่อกับต่างชาติกับต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมวิถีคิดและแบบแผนในการดำรงชีวิตต่างๆ ในรัชกาลนี้บรรดาเจ้านายชั้นสูง พระราชวงศ์ตลอดจนขุนนางที่นิยมชมชอบดนตรีต่างช่วยกันอุปถัมภ์ และมีวงดนตรีไว้ประจำวังของตน และต่างก็หาครูบาอาจารย์ที่ความรู้ความสามารถ ว่าเป็นผู้ฝึกสอนและปรับปรุงประกวดประชันกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๔-๒๔๑๑) พระองค์ทรงสนพระทัยเพลงและการดนตรีไทยพอสมควร ส่วนพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งที่ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนการดนตรีทั้งแบบแผนและพื้นบ้านอีสานเป็นที่ยิ่ง และวงปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นคงจะหนีไม่พ้นวงของพระองค์โดยมีครูมีแขก เป็นผู้ควบคุมฝึกสอนปรับปรุงวงปี่พาทย์จนมีมาตรฐาน ครูมีแขกได้แต่งเพลง ๓ ชั้นไว้สำหรับวงปี่พาทย์วังหน้าจำนวนมาก และด้วยความที่นักดนตรีของวงปี่พาทย์วังหน้ามีความสามารถ มีฝีมือในการบรรเลงเพลงแต่งใหม่ของครูมีแขกอย่างดียิ่ง ทำให้ผลงานเพลงที่เกิดจากวงปี่พาทย์นี้แพร่หลายไปสู่ความนิยมของวงการดนตรีไทยอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ ยังคง

ให้บรรดาครูบาอาจารย์ประจำวงต่างๆ ต่างคิดแต่งเพลง ๓ ชั้นขึ้นมาประกวดประชันกัน ทำให้เกิดรูปแบบของทำนองต่างๆขึ้น เป็นต้นว่า ลักษณะของทำนองที่มีลูกล้อลูกขัด ก็เกิดขึ้นในสมัยนี้

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้ ได้มีการกล่าวถึงครูดนตรีไทยหลายท่าน ทั้งหลักฐานทางเอกสารและมุขปาฐะดุริยิกวีที่มีชื่อเสียงได้แก่ ครูมีแขก ครูดนตรีแห่งวงปี่พาทย์วังหน้า แต่งเพลงในลักษณะลูกล้อลูกขัดหรือเพลงทยอย(เพลงมีโยน)จำนวนมากจนได้รับสมญานามว่า “เจ้าแห่งเพลงทยอย”, ครูเพ็งซึ่งเป็นญาติห่างๆ กับครูมีแขกได้แต่งเพลงทยอยในเถาขึ้น นับว่าเป็นเพลงเถาเพลงแรก, จำเริญผยองยิ่งหรือจำโคม ครูสัควาในวังหลวง แต่งเพลงสัควาลาวคำหอม สัควาลาวดำเนินทราย, ครูช้อย สุนทรวาทิน แห่งสำนักปี่พาทย์วัดน้อยทองอยู่ แต่งเพลงแขกลพบุรีสามชั้น เพลงแขกโอดสามชั้น เพลงเขมรบีแก้วสามชั้น (ทางธรรมดา) ไบคลั่งสามชั้น ออกทะเล เป็นต้น

ความนิยมของรูปลักษณ์เพลงไทยในสมัยรัชกาลนี้ คือเพลงอัตราจังหวะสามชั้น มีโครงสร้างหน้าทับปรบไก่และสองไม้ มีการขยายลูกช้องจากสองชั้นของเดิมในตระกูลเพลงเรื่องหรือเพลงเกร็ดมาเป็นสามชั้น ใช้การตีความสำนวนเพลงในลักษณะการ “เก็บ” หรือ “ดำเนินทำนอง” และการร้องที่ประดิษฐ์หนทางเอื้อนอย่างสละสลวย ซึ่งเป็นต้นแบบในเรื่องของการแต่งเพลง ๓ ชั้น จนเป็นแบบแผนมาจนถึงปัจจุบัน

เพลงลักษณะ ๓ ชั้นที่แต่งขึ้นมานั้น ใช้สำหรับการแสดงเพลงเสภาแบบแผน โดยมีการปรับปรนรายการแสดงเพลงจนกระทั่งเป็นสูตรว่า กระบวนเพลงเสภา ๓ ชั้นนั้นจะประกอบไปด้วยโหมโรงเสภา พม่าหน้าทอน จรเข้หางยาว สืบท บุหลัน แต่ละเพลงเป็นการแสดงภูมิปัญญาของดุริยิกวีประจำสำนักปี่พาทย์ต่างๆ ที่จะประดิษฐ์คิดค้นหนทางเพลงมาอวดฝีมือกัน เกิดวัฒนธรรมการ “ประชันปี่พาทย์เสภา” สืบเนื่องมา ถือเป็นงานกิจกรรมดนตรีที่ขึ้นหน้าขึ้นตาในแวดวงคณะปี่พาทย์ที่มีครูดิ นักดนตรีเก่ง และมีผู้อุปถัมภ์ที่เล็งเห็นคุณค่าของนักดนตรีประชัน

ในเรื่องของแบบแผนนั้นนอกจากการแต่งเพลงแล้ว รูปแบบของการบรรเลงโหมโรงเสภา ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ แต่เดิมนั้นใช้เพลง ๒ ชั้นเป็นเพลงโหมโรง ครั้นถึงรัชกาลนี้ นิยมนำเพลง ๓ ชั้นมาร้องส่ง ก็เปลี่ยนเพลงโหมโรงเสภาเป็นเพลง ๓ ชั้น ตามที่เห็นสมควรจะเป็นเพลงโหมโรงได้ แต่ต้องลงท้ายตอนจบเหมือนทำนองเพลง วา ซึ่งถือเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบันเช่นกัน ตัวอย่างเพลงโหมโรงในยุคนี้คือ โหมโรงพม่าวัด โหมโรงขวัญเมือง โหมโรงครอบจักรวาล

ทางด้านสถานภาพของนักดนตรีไทย มีการเลื่อนบรรดาศักดิ์จากสามัญชนเป็นตำแหน่งอันทรงเกียรติเป็นที่ยอมรับในสังคม ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานยศแต่งตั้งให้ครูมีแขก เป็นหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ตำแหน่งปลัดจางวางมหาดเล็ก ว่ากรมปี่พาทย์ฝ่ายพระบวรราชวัง เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๖ และหลังจากได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์นี้ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ครูมีแขก) ได้แต่งเพลง “เชิดจีน” ซึ่งถือได้ว่าเป็นเพลงสำคัญเพลงหนึ่ง เป็นเพลงที่เต็มไปด้วยลูกล้อ ลูกขัดเดี่ยว และชั้นเชิงทางดนตรีอย่างมาก นับเป็นความก้าวหน้าในวงการไทยอีกด้วย และหลังจากที่ได้นำเพลงนี้เข้าบรรเลงถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก และโปรดเกล้าเลื่อนบรรดาศักดิ์อีกครั้ง เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๙ เป็นพระประดิษฐ์ไพเราะ ซึ่งนับว่าสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีพระปรีชาสามารถรอบรู้ และเข้าพระทัย และทรงรู้คุณค่าทำนองเพลงเชิดจีน นอกจากเพลงที่สร้างชื่อเสียงให้กับท่านเพลงนี้แล้ว พระประดิษฐ์ไพเราะยังได้แต่งเพลงสำหรับเดี่ยวปี่ชื่อเพลงทยอยเดี่ยว ถือได้ว่าเป็นต้นตำรับของการประดิษฐ์ทางเดี่ยวสำหรับเครื่องดนตรีต่างๆในสมัยต่อมา

พ.ศ. ๒๓๙๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกพระราชกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดมีละครหญิงนอกจากพระมหากษัตริย์ ทำให้บรรดาเจ้าของละครต่างฝึกผู้หญิงขึ้นเป็นละคร ประชาชนก็นิยมชมชอบ มีความพอใจที่จะหาละครหญิงไปแสดง ละครชายเลยซบเซาลง วังเจ้านายหรือบ้านใดที่มีข้า

ทาสบริวารที่เป็นผู้ชาย ต่างก็หันไปฝึกหัดปีพาทย์กันทั้งสิ้น จึงทำให้วงปีพาทย์เพิ่มจำนวนขึ้น และประกวด ประชันฝีมือกันอย่างจริงจัง

รายชื่อวงปีพาทย์ที่ปรากฏในสมัยนี้คือ วงปีพาทย์ของ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว, วง กรมหลวงเทเวศร์วัชริน, วงกรมหลวงสรรพศิลป์ปรีชา, วงกรมหลวงวงศาธิราชสนิท, วงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหา มาลา, วงกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส, วงหม่อมเจ้าประเสริฐศักดิ์, วงสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ, วง เจ้าฟ้ายมราช, วงพระยามนตรีสุริยวงศ์, วงพระยาเสนาภูเบศร์, วงพระยาสุรินทรราชเสนี, วงเจ้าหมื่นสรรพ เพธภักดี วงที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นวงปีพาทย์เครื่องใหญ่ โดยที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง เพิ่มระนาดเอกเหล็กและระนาดทุ้มเหล็กเข้ามาในวงด้วย ซึ่งปรับปรุงขึ้นเพื่อประกอบเสภาและร้องส่งเท่านั้น ส่วนวงปีพาทย์ที่มีไว้ประกอบละคร มิได้ปรับปรุงขึ้นเป็นเครื่องใหญ่ จะเป็นเครื่องห้าหรือเครื่องคู่เท่านั้น และ วงที่สันนิษฐานว่าเกิดในสมัยนี้ก็คือ วงปีพาทย์ที่วิธีการผสมวงเป็นลักษณะเดียวกันกับการผสมวงกลองแขก กับวงเครื่องสาย เรียกว่าวงกลองแขกเครื่องใหญ่ ภายหลังเรียกว่าเครื่องสายปี่ชวา นอกจากนี้ยังมีวงดนตรีปี่ ชวากลองมลายูและหม่งที่ใช้ประโคมศพเรียกว่าวงบัวลอยอีกด้วย

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตในปี พ. ศ. ๒๔๑๑ วงดนตรีของวังเจ้านาย รวมทั้งข้าราชการผู้มีบรรดาศักดิ์มากมายวงได้สืบทอดต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) จะเปลี่ยนไปบ้างก็แต่เจ้าของวง เจ้าของวงได้สิ้นบุญไป หาผู้ สืบทอดเชื้อสายสนใจในดนตรี วงนั้นก็ดำเนินต่อไป วงใดไม่มีใครสืบทอดวงนั้นก็มอดดับไปในที่สุด นอกจากนั้นก็เกิดเพลงใหม่ขึ้นมา ส่วนในเรื่องของการบรรเลงนั้น ยังคงนิยมเพลง ๓ ชั้น เช่นเดียวกับในสมัย รัชกาลที่ ๔ และนับว่าเป็นระยะที่ดนตรีไทยได้พัฒนารูปแบบเพิ่มขึ้นอีกหลายอย่าง และมีการประชันฝีมือทาง ดนตรีกันบ่อยครั้ง จนถือได้ว่าเป็นเรื่องที่ต้องมีในงาน หรือพิธีกรรมต่างๆ ตั้งแต่งานโกนจุก งานฉลองอายุ แม้กระทั่งงานศพ ก็มีการประชันฝีมือกัน ทำให้วงการดนตรีร่วมทั้งละคร ขยายตัวขึ้นอย่างมาก

ในสมัยนี้อิทธิพลของตะวันตกได้ขยายตัวเข้ามาในประเทศไทย ได้เกิดละครของไทยที่มีรูปแบบที่แตก ต่างออกไปจากเดิมเช่น ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครร้อง และละครพูด ซึ่งเมื่อรูปแบบของละคร เปลี่ยนไป ดนตรีที่ใช้ประกอบก็ย่อมต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมตามไปด้วย เพื่อให้ทำรำ เพลงร้อง ทำนอง วงดนตรีสัมพันธ์กันอย่างสนิทสนม เช่นมีการปรับปรุงปีพาทย์ขึ้นใหม่ ให้เป็นวงปีพาทย์ที่มีความ ไพเราะนุ่มนวล ตัดสิ่งที่มีเสียงดังมาก เสียงเล็กแหลม และเสียงสูงออกหมด และเพิ่มสิ่งที่เห็นว่างลมกลืนเข้า มาแทนเช่นระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องหุ่ย 7 ใบ ชลุ่มอู้ เพื่อให้มีความกลมกล่อมนุ่มนวลเหมาะสมกับสถานที่ที่ใช้ แสดง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้ปรับปรุงวงปีพาทย์ขึ้นใหม่เรียกชื่อว่า “วงปีพาทย์ ดึกดำบรรพ์” อันมีที่มาจากชื่อโรงละครของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.ทูลาน กุญชร) ซึ่งได้แนวคิด จากการชมอุปรากรของยุโรปมาอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีละครร้องปรีดาเลียของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งได้อิทธิพลจากละครบังสะวันของมาเลเซีย มาปรับปรุงรูปแบบการแสดงจนเป็นที่นิยมในยุคนี้

ในเรื่องของเพลงภาษา และเพลงที่มีสำเนียงต่างชาติก็ชัดเจนขึ้นในสมัยนี้ วงปีพาทย์อีกชนิดที่มี บทบาทขึ้นมาคือวงปีพาทย์มอญ ซึ่งนิยมนำไปบรรเลงในงานพระศพเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และมีการประพันธ์เพลง สำเนียงมอญขึ้นมาเพื่อการใช้งานด้วย ปีพาทย์มาเฟื่องฟูมาหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า อยู่หัว ปรากฏชื่อครูดนตรีสายมอญที่โดดเด่นคือ ครูสุ่ม ดนตรีเจริญ ครูเงิน ดนตรีเสนาะ และยังมีสร้างงาน เพลงมอญใหม่ขึ้นโดยหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จำนวนมาก

จะเห็นได้ว่าสังคมไทยได้รับอิทธิพลของตะวันตก อิทธิพลของเพื่อนบ้าน และดนตรีไทยก็ได้รับผล จากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างชาติ ซึ่งได้เริ่มเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ ๓ และเพิ่มมาในรัชกาลที่ ๔ และ

๕ ตามลำดับ ดนตรีไทยในช่วงสมัยนี้ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งความเจริญรุ่งเรือง เนื่องจากดนตรีไทยได้พัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาชาติบ้านเมืองในด้านอื่นๆ

นักดนตรีและดุริยางค์ในรัชกาลนี้ มีปรากฏอยู่หลายท่าน ล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีความรู้และมีมือทางด้านดนตรีอย่างเยี่ยมยอด เช่น พระประดิษฐ์ไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หรือครูมีแขกซึ่งได้ถึงแก่กรรมในรัชกาลนี้, พระเสนาะดุริยางค์ (ขุนเณร), หลวงเสนาะดุริยางค์ (ทองดี ทองพิวห์), ครูช้อย สุนทรวาทีน, พระประดิษฐ์ไพเราะ (ตาด ตาตะนันท์), หลวงกลัณณมิติवास(ทับ พาทยโกศล), ครูแปลก ประสานศัพท์ ภายหลังได้รับพระราชทานยศเป็นขุนประสานดุริยศัพท์ (และเป็นพระยาในรัชกาลที่ ๖) และครูเข้ม สุนทรวาทีน ภายหลังเป็นขุนเสนาะดุริยางค์ (เป็นพระยาในรัชกาลที่ ๖)

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘) พระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์ ทรงเอาพระทัยใส่ทางด้านศิลปวัฒนธรรมทุกแขนงไม่ว่าจะเป็น โขน ละคร ดนตรี ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ บทละครชนิดต่างๆ รวมทั้งละครแบบตะวันตกด้วย เนื่องจากพระองค์ทรงโปรดการดนตรีและการละคร สมัยนี้การละครและดนตรีจึงรุ่งเรืองมาก และพระองค์ยังทรงจัดตั้งกรมมหรสพ ซึ่งแยกออกเป็นกรมโขนหลวง กรมพิณพาทย์หลวง กรมช่างมโหรีเล็ก และกรมบัญชาการ ทางด้านกรมพิณพาทย์หลวงนั้น ดูแลในเรื่องของปี่พาทย์ เครื่องสายและกลองแขก ปี่ชวา โดยจะฝึกซ้อมกันอย่างไม่มีความหยุด ผู้เป็นเจ้าของและครูใหญ่ด้วยคือ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และมีครูประจำเครื่องดนตรีต่างๆ ครบถ้วน หน้าที่ประจำของกรมพิณพาทย์หลวง คือ การบรรเลงประกอบพระราชพิธีต่างๆ รวมทั้งประกอบการแสดงด้วย หรือบรรเลงพิเศษตามพระราชประสงค์ และมีวงปี่พาทย์พิเศษวงหนึ่งสำหรับตามเสด็จ เรียกว่า “วงข้าหลวงเดิม” และต่อมาเรียกว่า “วงตามเสด็จ”

วงปี่พาทย์ เครื่องสาย โขน ละคร มีความเจริญรุ่งเรืองมาก วงเจ้านายและคหบดีต่างมีวงปี่พาทย์และครูที่มีภูมิรู้ประจำวง ซึ่งอิทธิพลของวงดนตรีนี้แพร่ขยายไปตามโรงเรียน โรงเรียนจะมีวงดนตรีประจำโรงเรียนแทบทุกโรงเรียน นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าแบบแผนวัฒนธรรมดนตรีในสมัยรัชกาลที่ ๖ นั้น เป็นรูปแบบที่มีความสมบูรณ์ ทั้งในเชิงแบบแผนไทยและค่านิยมไทย หลักฐานที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การวางกรอบในเชิงวิวัฒนาการการประสมวงไว้ในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ต่อการปรับตัวให้สมสมัยได้ตลอด อันมีลักษณะการประสมวงที่เรียกว่า “วงดนตรีไทยประสม” อันเป็นวงเครื่องสายประสมขิม ประสมออร์แกน ประสมเปียโน และไวโอลิน เป็นต้น ซึ่งรูปแบบดังกล่าว เป็นช่องทางให้ชนรุ่นหลังสามารถรักษาและสืบทอดแบบแผนเชิงการประสมวงดนตรีไทยไว้ได้โดยไม่เสียเอกลักษณ์ไทย ซึ่งเป็นแบบอย่างเชิงภูมิปัญญา ในอันที่จะริเริ่ม และขึ้นนำสังคมไว้อย่างเป็นระบบ อย่างมีความเป็นเอกลักษณ์แห่งตน

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ในสมัยนี้ถือได้ว่าเป็นยุคทองของดนตรีไทย มีการพัฒนาทางด้านวิชาการดนตรี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ การพัฒนาแบบแผนเชิงการประพันธ์ ซึ่งมีความสมบูรณ์ทั้งแนวคิด หลักการ วิธีการ ตลอดจนเทคนิคการประพันธ์แล้วทั้งสิ้น มีการวางระบบการบรรเลงให้หลากหลายวิธี ทั้งเชิงพื้นฐานทั่วไป กระบวนการบรรเลงขั้นสูง และกระบวนการบรรเลงที่พิสดารในระดับการบรรเลงเดี่ยว ซึ่งสามารถสรุปภาพลักษณ์ของดนตรีไทยในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ดังนี้

๑. ทางด้านวิชาการดนตรี เกิดการพัฒนาการด้านต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็น ทางด้านเครื่องดนตรี การประสมวง แบบแผนการประพันธ์ รูปแบบการบรรเลง และในเรื่องของระบบเสียง

๒. ทางด้านบทเพลง เกิดบทเพลงต่างๆ มากมาย ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ เพลงโหมโรง เพลงสามชั้น เพลงเถา เพลงเดี่ยว เพลงลา

๓. ทางด้านนักดนตรีไทย เกิดกลุ่มนักดนตรีในราชสำนัก กลุ่มนักดนตรีอาชีพ และกลุ่มนักดนตรีสมัครเล่น นักดนตรีและดุริยางค์ที่โดดเด่นในรัชกาลนี้ได้แก่ พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์),

สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), จางวางทั่ว พาทยโกศล, พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต), พระยาภูมิเสวิณ (จิตร จิตเสวี), หลวงไพเราะเสียงซอ (อุ้น ดุริยชีวิน) เป็นต้น

ถือได้ว่ายุคสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้มีความเจริญทางด้านดนตรีไทยมาก ทรงเอาพระทัยใส่พสกนิกรและบรรดาครูดนตรีฝีมือดีให้มีความกินอยู่ดีมีสุข พร้อมทั้งพระราชทานนามสกุลบรรดาศักดิ์ ชื่อเสียงเกียรติยศให้ ซึ่งนับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่วงการดนตรีไทยอย่างล้นพ้น

นอกจากนี้ กิจการดนตรีสากลก็ได้รับการสนับสนุนให้เจริญรุ่งเรืองเช่นกัน มีการตั้งกองเครื่องสายฝรั่งหลวง โดยมีผู้วางรากฐานการพัฒนาดนตรีสากลในรัชกาลนี้คือพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยกร) ซึ่งส่งผลมาถึงความก้าวหน้าทางดนตรีสากลในยุคต่อมา พระเจนดุริยางค์เป็นผู้ลงแรงกำลังกับการสอน การถ่ายทอดความรู้เขียนตำราดนตรี สร้างนักดนตรีรุ่นใหม่ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก และในทางดนตรีไทย ท่านก็ได้ร่วมภารกิจยิ่งใหญ่ในการทำงานตรวจสอบเพลงไทยที่กำลังจะสูญ บันทึกลงโน้ตสากล นับเป็นการสร้างหลักฐานสำคัญของชาติที่ควรค่าแก่การเคารพอย่างยิ่ง

เมื่อสิ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๕) ภาวะของดนตรีไทยทำท่าว่าจะเจริญรุดหน้าต่อไป เพราะพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเป็นพิเศษถึงขนาดทรงดนตรี และทรงพระราชนิพนธ์เพลงได้ แต่เนื่องจากประเทศไทยประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงสละราชสมบัติ และเสด็จไปประทับ ณ ประเทศอังกฤษตลอดพระชนม์ชีพ

เมื่อขาดความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ ดนตรีไทยและเพลงไทยจึงได้รับผลกระทบไปด้วย ในขณะที่เดียวกันเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยและนานาชาติพัฒนาขึ้น ศิลปวัฒนธรรมไทยทั้งหมดจึงถูกอิทธิพลตะวันตกเข้ามาแทรกแซงมากขึ้นทุกที แต่อย่างไรก็ตาม ครูดนตรีไทยยังคงสร้างงานไว้จำนวนมากไม่น้อย และในยุคนี้บุคคลที่สมควรจะได้รับการยกย่องอย่างสูงสุดคือ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูหลวงประดิษฐไพเราะได้แต่งเพลงเอาไว้มากมายเป็นจำนวนร้อยๆ เพลงมีทั้งชนิดที่แต่งขึ้นใหม่ และชนิดที่ทำแนวทางบรรเลงเปลี่ยนไปจากของเก่าที่เรียกว่า “ทางเปลี่ยน” ซึ่งทำให้เกิดความหลากหลายในทำนองเพลง เพลงที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้ คือเพลง กระต่ายขมเคียนเถา เขมรปากท่อเถา ขอมทอง ครวญหา จินนำเสด็จ จินลั่นถัน ขมแสงจันทร์ เขมรเลียบพระนคร พรหมณต์ตีน้าเต้า นกเขาขะแมร์ สาริกาเขมร อะแซห่วนกั ขะแมร์ กอฮ่อม ขะแมร์ซอ ขะแมร์ธม และโอลาว เป็นต้น สำนักดนตรีบ้านบาตรของท่านเป็นสถานที่ที่บรรดานักดนตรีไทยจากทั่วทุกสารทิศมาพำนักพักพิงเพื่อศึกษาหาความรู้ นอกจากนี้ยังมีสำนักดนตรีวัดกัลยาณ์ของครูจางวางทั่ว พาทยโกศล สำนักดนตรีของครูจางวางสวน ชิตท้วม พระประแดง สำนักครูพุ่ม โตสง่า บางลำพู สำนักครูหรั่ง พุ่มทองสุข ภาษีเจริญ ประตูน้า และสำนักครูเพชร จรรย์นาญย์ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของบรรดานักดนตรีไทยโดยทั่วไป

ช่วงเวลาที่ยากแค้นก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีความเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์เพลงไทยขึ้นในรูปแบบของการบันทึกโน้ต เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายกราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้น ทรงริเริ่มการบันทึกโน้ตเพลงไทยเป็นโน้ตสากล ขอข้าราชการแผนกดุริยางค์ไทยเป็นผู้บอกเพลง และแผนกดุริยางค์สากลเป็นผู้จดบันทึกโน้ต โดยบันทึกเป็นทางของวงปี่พาทย์ มีแนวปี่ใน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ระนาดเอกเหล็ก ตะโพน กลอง และฉิ่ง บันทึกไว้หลายเพลง ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ นอกจากนี้ยังมี

การร่วมมือกับบริษัทแผ่นเสียงปาเลโอโฟนจากประเทศเยอรมันจัดทำแผ่นเสียงของราชบัณฑิตยสภาขึ้นอีกด้วย แต่เกิดปัญหาในการผลิตและภัยจากสงครามโลกทำให้ต้นฉบับเสียงที่ประเทศเยอรมันต้องสาบสูญไป

อย่างไรก็ตาม ในด้านของหลักฐานเสียง พบว่ามีบริษัทต่างชาติมากมายได้มีการบันทึกแผ่นเสียงครั้ง เพลงไทยฝีมือการบรรเลงของนักดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงขณะนั้นออกมาเป็นจำนวนมาก เช่น หลวงกล่อมโกศล ศัพท์ (จอห์น สุนทรเทศ), หลวงเพราะสำเนียง (สุข สุขวาที), วงพิณพาทยวังบางขุนพรหม ฯลฯ ซึ่งอันที่จริงการ บันทึกเสียงนี้ได้ดำเนินมาตั้งแต่รัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่วิทยาการในการบันทึกเสียงที่ก้าวหน้า ในยุครัชกาลที่ 7 นี้รวมถึงความนิยมในการลงทุนของบริษัทแผ่นเสียงที่บันทึกแนวเพลงหลากหลายผลิตออกสู่ ท้องตลาดเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สนใจสามารถศึกษาหาความรู้ได้มาก ยี่ห้อแผ่นเสียงมีหลากหลาย อาทิ แผ่นปาเลโอ โฟน แผ่นโอเดียน แผ่นเศรณี แผ่นเสียง ต.เร็กซอน นอกจากนี้ทางด้านแผ่นเสียง การดนตรีไทยก็ยังได้มีโอกาส เสนอต่อสาธารณชนผ่านสื่อวิทยุ ในรัชกาลที่ ๗ นี้ มีสถานีวิทยุอัมพรสถาน, สถานีวิทยุ พี.เจ. ศาลาแดง พระราชวังพญาไท ซึ่งเป็นผลให้เกิดการประชาสัมพันธ์เพลงไทยไปสู่ผู้ฟังที่บ้านเป็นมรสพที่มาแทนที่การชม การฟังการแสดงสดอีกด้วย

๓. ดนตรีไทยสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง - ปัจจุบัน

หลังจากที่การเมืองการปกครองของประเทศเปลี่ยนรูปแบบไป เข้าสู่สมัยของรัชกาลที่ ๘ พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๙) ในรัชกาลนี้เอง ได้เริ่มมีโรงเรียนสอนดนตรีและ นาฏศิลป์ไทยของราชการแห่งแรก ชื่อว่าโรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ขึ้นกับกรมศิลปากร กระทรวง ศึกษาธิการ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน) ทำการเปิดสอนสาขาดุริยางคศาสตร์ไทย ดุริยางคศาสตร์สากล นาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์สากล คีตศิลป์ไทย และคีตศิลป์สากล

นอกจากจัดตั้งโรงเรียนแล้ว หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น ดำริที่จะบันทึกโน้ต เพลงไทยเป็นโน้ตสากลต่อจากที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงทำไว้ โดยมีการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบบทเพลง ประกอบไปด้วยบุคคลสำคัญทางดนตรี อาทิ พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยกร), พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาที), พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาที), หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), จางวางทั่ว พาทยโกศล, ครูพุ่ม บาปุยะวาทย์, ครูมนตรี ตราโมท, หลวงบำรุงจิตรเจริญ (ฐป สาทนวิไล) เป็นต้น งานตรวจสอบบทเพลงดำเนินไปจนถึงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ก็ยุติลง ปัจจุบันต้นฉบับบาง ส่วนได้รับการรักษาไว้ที่กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ และสถาบันดนตรีมหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียในรูปแบบ ของไมโครฟิล์ม

ถึงแม้เรื่องการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมประจำชาติจะขาดความสืบเนื่องไปบ้าง เนื่องจากวิกฤตการณ์ ทางสังคม แต่ศิลปวัฒนธรรมทั้งหลายก็ได้เริ่มเข้ารูปต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๙

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จนถึง ปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงที่ดนตรีไทยฟื้นฟูอย่างมาก มีการนำเอาทฤษฎีตะวันตกมาใช้กับเพลงไทย เช่น แต่งเพลงไทยสากลตามทฤษฎีตะวันตก มีการนำเพลงไทยไปเรียบเรียงเสียงประสานสำหรับวงดนตรีสากล วง ดุริยางค์ วงเครื่องสายฝรั่ง วงคอมโบ้ ในด้านของดนตรีไทยมีการนำทำนองเพลงพื้นเมืองหรือเพลงไทย ๒ ชั้น ขึ้นเดียว มาใส่เนื้อร้องใหม่แบบเนื้อเต็มตามทำนอง เกิดเป็นเพลงลูกทุ่งบ้าง ลูกกรุงบ้าง วงดนตรีสมัยนิยมยุค เริ่มต้นที่มีชื่อเสียงคือวงสุนทราภรณ์ โดยการนำของครูเอื้อ สุนทรสนาน มีบทบาทอย่างยิ่งในการผสมผสาน เพลงไทยกับการเรียบเรียงเสียงประสานใหม่และคำร้องใหม่ ส่งผลให้สังคมไทยรู้จักเพลงไทยในรูปแบบเพลง ร้องสุนทราภรณ์จำนวนมาก นักแต่งเพลงแนวลูกกรุงแนวผสมผสานเพลงไทยเดิมที่มีผลงานเด่นได้แก่ ครูสมาน กาญจนะผลิน ครูสง่า อารัมภีร์ ครูไสล ไกรเลิศ ครูเวส สุนทรจามร ฯลฯ ส่วนดนตรีลูกทุ่งนั้น ถือว่าเป็นการต่อย

อดลมหายใจของคนตรีไทยที่จริงจัง มีครูเพลงลูกทุ่งที่นำทำนองเพลงไทยมาสื่อสารใหม่อย่างต่อเนื่อง อาทิ ครู บัญสม มีสมวงศ์ (พร ภริมย์), ครูไพบุลย์ บุตรขัน, ครูสุรพล สมบัติเจริญ, ครูพยงค์ มุกดา, ครูลพ บุรีรัตน์

ในด้านการส่งเสริมดนตรีไทยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนั้น พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง แม้ว่าพระองค์จะมีได้ทรงดนตรีไทยมากนั้นก็ตาม แต่ก็ทรงห่วงใยศิลปแขนงนี้มาก พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติต่อดนตรีไทยนั้นมีคุณูปการยิ่งใหญ่ พระราชกรณียกิจที่สำคัญและควรนำมากล่าว คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่ประเทศไทยเป็นการถาวร รัฐบาลโครงการประชาสัมพันธ์ได้นำอ้อมเกล้าฯ ถวายและติดเครื่องส่งวิทยุคลื่นยาวและคลื่นสั้น ซึ่งดัดแปลงมาจากเครื่องส่งคลื่นสั้น Johnson Viking รุ่น PC-610 ออกอากาศในระบบ AM เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๙๕ และพระราชทานนามวิทยุแห่งนี้ว่า “สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต” ซึ่งเป็นพระนามย่อของพระที่นั่งอัมพรสถาน ซึ่งวงดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นได้มาบรรเลงบันทึกเสียงออกอากาศเป็นประจำ เช่น คณะศรทองของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) คณะพาทย์โกสุม่วงของ คุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง และวงของนายมนตรี ตราโมท เป็นต้น ในบางครั้งพระองค์ทรงบันทึกเสียงกับวงดนตรีไทยด้วย เช่น วงของข้าราชการบริพาร และวงเครื่องสายผสมของคณะแพทยสมาคม (แพทย์อาวุโส) เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วงดนตรีของสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งดนตรีไทยและดนตรีสากลมาบันทึกเสียงออกอากาศเป็นประจำ ผลจากการออกอากาศนี้ทำให้นักดนตรีไทยแพร่หลายไปตามสถาบันการศึกษาต่างๆ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยเล่มที่ ๑ จำนวน ๑๕ เพลงเป็นสมุดโน้ต พร้อมคำอธิบายและบทร้องออกจำหน่ายด้วยราคาเยอและจัดพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ และได้มีการพิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๙ สำหรับในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ กรมศิลปากรได้รวบรวมโน้ตเพลงอีกจำนวนหนึ่งซึ่งเคยตีพิมพ์ในวารสารศิลปการ มาจัดพิมพ์เพิ่มเติม เป็น ๒ เล่ม และใช้ชื่อว่า โน้ตเพลงไทยเล่ม ๒ และเล่มที่ ๓ รวมเป็นชุด ๓ เล่ม และพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมงานศึกษาวิจัยดนตรีไทยที่สำคัญคือในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาจารย์และคณะผู้แทนนิสิต คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วัดความถี่ของเสียงดนตรีไทย เพื่อเป็นมาตรฐานตามแบบดนตรีสากล โดยพระราชทานหนังสือ การค้นคว้าทางด้านดนตรีของประเทศอิหร่าน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการค้นคว้าด้วย งานวิจัยชิ้นนี้ถือได้ว่ามีความสำคัญกับวงการดนตรีไทยมาก ผลการวิจัยปรากฏว่าวิธีการบรรเลงของดนตรีไทยนั้น ไม่มีการประสานเสียงอย่างเครื่องดนตรีตะวันตก ใช้วิธีการแปรทำนองจากทำนองหลัก จึงไม่มีความจำเป็นว่า ความถี่ของเสียงทุกเสียงพอดีกัน เช่น การเรียงเสียงของขลุ่ยไม่จำเป็นต้องเท่ากับการเรียงเสียงของระนาด เมื่อผลการวิจัยปรากฏดังกล่าวมาแล้วนั้น พระองค์มีพระวิจาร์ณญาณอย่างลึกซึ้ง และเข้าพระราชหฤทัยใน จารีตของดนตรีไทยได้เป็นอย่างดี จึงทรงยอมรับและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่ละสำนักคงเสียงไว้ตามเดิม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาดนตรีไทยได้อีกทางหนึ่งด้วย ต่อมาภายหลังอีกหลายปี งานวิจัยชิ้นนี้ได้ถูกนำมาศึกษาทบทวนอีกครั้งโดยอาจารย์บุญช่วย สวัสดิ์และคณะนักวิจัยจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อยืนยันเรื่องระบบการแบ่งช่วงเสียงเท่าของเครื่องดนตรีไทย

ในรัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศิลปวัฒนธรรมดนตรีที่สำคัญยิ่ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถในทางการบรรเลงดนตรีไทยและขับร้อง ตลอดจนพระราชนิพนธ์เนื้อร้องสำหรับนำไปบรรจเพลงต่างๆ ผลงานเพลงพระราชนิพนธ์ที่มีชื่อเสียง อาทิ เพลงไทยดำเนินดอย เพลงเต่าเห่ เพลงชื่นชุมนุม-กลุ่มดนตรี กิจกรรมทางสังคมที่พระองค์ทรงกระทำมาโดยตลอดคือการเสด็จพระราชดำเนินไปร่วมงานมหกรรมดนตรีไทยต่างๆ งานแสดงดนตรีไทยครั้งสำคัญๆ การไหว้ครูดนตรีไทย งานพระราชทานรางวัลศิลปินแห่งชาติด้านดนตรีไทยให้แก่ศิลปินดนตรีไทยและศิลปินด้านอื่นๆ ที่ได้รับการ

ยกย่องเชิดชูเกียรติจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ รวมทั้งการเสด็จพระราชทานเพลิงศพครูดนตรีไทย คนสำคัญซึ่งถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณแก่ผู้วายชนม์และครอบครัวตลอดจนประชาคมดนตรีไทยอย่างยิ่ง นับเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ จนถึงปัจจุบัน มีศิลปินดนตรีไทยได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติ จำนวนมาก อาทิ ครูมนตรี ตราโมท ครูเฉลิม บัวทั่ง คุณหญิงไพฑูริย์ กิตติวรรณ คุณหญิงชื่น ศิลปบรรเลง ครู เจริญใจ สุนทรวาทิน ครูบุญยงค์ เกตุคง ครูประเวช กุมุท ครูจำเนียร ศรีไทยพันธ์ ครูเบญจรงค์ ธนโกเศศ ครู ประสิทธิ์ ถาวร ครูสุดจิตต์ อนันตกุล ครูแจ่ม คล้ายสีทอง ครูเชื้อ ดนตรีรส ครูพินิจ ฉายสุวรรณ ครูจิรัส อัจฉรงค์ ซึ่งนอกจากจะได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดียิ่งจากภาครัฐแล้ว ศิลปินเหล่านี้ยังได้ทำคุณประโยชน์ในการเผยแพร่ความรู้ทางดนตรีไทยแก่บรรดาเยาวชนที่สนใจในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต เพื่อความสำเร็จของอนุชนรุ่นหลัง

เมื่อดนตรีไทยเริ่มขยายตัวในวงการการศึกษาโดยเฉพาะหลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา เยาวชนไทยได้รับการส่งเสริมให้เรียน ให้เล่นดนตรีไทยและขับร้อง ทั้งในระดับประถมและมัธยม จนถึงระดับอุดมศึกษา สถาบันการศึกษาต่างๆได้เริ่มก่อตั้งชุมนุมดนตรีไทยขึ้น จนเกิดเป็นงานดนตรีไทยอุดมศึกษา งานดนตรีไทยมัธยมศึกษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การรวมตัวของนักดนตรีจากสถาบันการศึกษาต่างๆได้รับการสนับสนุนจากทางกระทรวงศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัยในการจัดกิจกรรมทางดนตรีไทย รูปแบบวงดนตรีที่นิยมในระบอบปัจจุบันคือวงมหาดุริยางค์ ประกอบไปด้วยนักดนตรีจำนวนมากมายหลายร้อยคนซึ่งพัฒนามาจากรูปแบบการประสมวงมหาดุริยางค์ที่อาจารย์ประสิทธิ์ ถาวร เคยริเริ่มเอาไว้ งานแสดงวงมหาดุริยางค์ที่ถือว่าเป็นตัวอย่างมาตรฐานในการประสมวง การเรียบเรียงดนตรีได้แก่งานมหาดุริยางค์ ๒๐๐ คนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ พ.ศ. ๒๕๑๘, งานมหาดุริยางค์ฉลองวาระ ๑๐๐ ปีเกิดหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) พ.ศ. ๒๕๒๔, วงมหาดุริยางค์ฉลองวาระ ๑๒๐ ปีเกิดหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) พ.ศ. ๒๕๔๔ นอกจากนี้ยังมีความพยายามในการจัดการแสดงมหาดุริยางค์สัญจรในแคว้นโรงเรียนมัธยมศึกษาและวงมหาดุริยางค์อุดมศึกษาในงานชุมนุมดนตรีไทยมหาวิทยาลัยต่างๆ

ในสถาบันศึกษาระดับอุดมศึกษาทั่วไป วิชาซีพดนตรีไทย มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามสถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยหลายแห่งซึ่งมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา โดยมีการจัดการระบบการเรียนทางดนตรีไทยอย่างเข้มข้นมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓ ที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และต่อมาในปี ๒๕๑๗ ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อพัฒนาครูดนตรีไทยให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน ทำหน้าที่สอนดนตรีในสถาบันการศึกษาภาคบังคับของรัฐ ในภายหลัง จึงได้มีสถาบันอุดมศึกษาอีกหลายแห่งที่เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนทางดนตรีไทยอย่างจริงจัง เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น มีทั้งระดับปริญญาตรีและโท ซึ่งมีสาขาแยกย่อยออกไปหลายสาย และการเรียนการสอนดนตรีไทยในแต่ละสถาบัน อุดมศึกษา มีการพัฒนาวิธีการสอบคัดเลือก วิธีการเลือกเฟ้นครูผู้สอน แนวทางการจัดวางหลักสูตร เนื้อหาการศึกษา และสื่ออุปกรณ์ในการเรียน เช่น ตำรา โน้ตเพลง อย่างเป็นทางการระบบมาโดยตลอด

ปัจจุบัน มีสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาเปิดสอนดนตรีอย่างเป็นทางการถึง ๔๖ แห่งทั่วประเทศ มีนักศึกษาเข้าเรียนปีละไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ คน (ข้อมูล พ.ศ. ๒๕๕๑) แต่ละสถาบันจะมีปรัชญา เป้าหมาย วิธีการในการผลิตบัณฑิตที่แตกต่างกันออกไป อาทิ บัณฑิตผู้ที่มีความชำนาญทักษะเฉพาะทาง ศิลปินดนตรีไทยที่มีคุณภาพมาตรฐาน นักวิชาการทางดนตรีไทยที่มีความรู้เชิงการศึกษาวิเคราะห์-ค้นคว้าวิจัย และบัณฑิตที่มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาระดับต่างๆหรือการศึกษาระบบต่างๆ

ความหลากหลายทางองค์ความรู้ดนตรีไทยในปัจจุบัน มีตำรับตำราทางดนตรีไทยที่ค้นคว้าเรียบเรียงโดยนักวิชาการหลายท่าน อาทิ อาจารย์สังัด ภูเขาทอง, ดร.ปริญญา รุ่งเรือง, ศ.น.พ.พูนพิศ อมาตยกุล, ร.ศ.

ณรงค์ชัย ปิฎกัรชต์, ดร.เฉลิมศักดิ์ พิฎกัรชร์, ดร.มานพ วิสุทธิแพทย์, ร.ศ.กาญจนา อินทรสุนนันทน์, ผ.ศ. ณรงค์ เขียนทองกุล, ร.ศ.พงษ์ศิลป์ อรุณรัตน์, ดร.ภัทราวดี ภูชฎาภิรมย์ มีงานวิจัยทางดนตรีไทยในระดับปริญญาบัณฑิตและมหาบัณฑิตจากสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นอกจากนี้ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ มาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏงานสื่อสิ่งพิมพ์จากนักวิชาการอิสระและนักค้นคว้าทางดนตรีไทยเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากพอสมควร เช่น ผลงานของ ศ.ดร.อุทิศ นาคสวัสดิ์, สุจิตต์ วงษ์เทศ, เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, สมบัติ จำปาเงิน, เอนก นาวิกมูล, อานันท์ นาคคง, อัญญาวุธ สาคริก, เสถียร ดวงจันทร์ ทิพย์, ภิชาติ เลณีสวัสดิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ ความสนใจดนตรีไทย ยังขยายครอบคลุมไปถึงระดับนานาชาติ นักวิชาการต่างประเทศแขนงวิชามานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) ที่สนใจศึกษาค้นคว้าดนตรีไทยอย่างจริงจัง ทำงานวิจัยและเอกสารวิชาการอย่างต่อเนื่อง อาทิ เดวิด มอร์ตัน (Dr.David Morton) จาก UCLA ศึกษาเรื่อง Traditional Music of Thailand, เทรี มิลเลอร์ (Dr.Terry Miller) จาก Kent State University ศึกษาเรื่องดนตรีอีสานและภาพรวมของดนตรีไทย เขียนบทความจำนวนมาก ที่เด่นที่สุดคือสารานุกรมดนตรีโลก Garland Encyclopedia of Music, พาเมลา มเยอร์ส โมโร (Dr.Pamela Myers-Moro) ศึกษาเรื่องดนตรีไทยในบริบทสังคมปัจจุบัน, เดโบราห์ หว่อง (Dr.Deborah Wong) ศึกษาเรื่องดนตรีพิธีกรรมไหว้ครู, ฟรานซิส ซิลค์สโตน (Dr.Francis Silkstone) จากมหาวิทยาลัยลอนดอน ศึกษาเรื่องเพลงเดี่ยวซอด้วง และรามอน ซานโตส (Dr.Ramon P.Santos) จาก University of Philippines ศึกษาเปรียบเทียบปีพาทย์ไทยกับดนตรีสุวรรณภูมิ ฯลฯ ความหลากหลายของรายชื่อและหัวข้องานวิจัยนี้บ่งบอกว่าดนตรีไทยเป็นสาขาความรู้หนึ่งที่ได้รับ ความสนใจไปทั่วโลก มิเพียงแต่เฉพาะการเรียนการสอนในเมืองไทยเท่านั้น ในมหาวิทยาลัยหลายแห่งของโลกมีวงดนตรีไทยที่เล่นโดยคนไทยบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง อาทิ วงดนตรีไทยของสถาบันบูรพและอัฟริกันศึกษา (SOAS) มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ, วงดนตรีไทยของมหาวิทยาลัยเค็นท์ ประเทศสหรัฐอเมริกา, วงดนตรีไทยของมหาวิทยาลัยโอซาก้าและคันดะ ประเทศญี่ปุ่น, วงดนตรีไทยของมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์

การส่งเสริมดนตรีไทยที่น่าสนใจสำหรับเยาวชนนอกเหนือไปจากแวดวงวิชาการ คือ การจัดประกวดดนตรีไทยในระดับต่างๆ ทั้งฝ่ายรัฐและเอกชน งานประกวดดนตรีไทยที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ักดนตรีไทยในสังคมคนรุ่นใหม่ได้แก่ งานประกวดดนตรีไทยเพื่อความมั่นคงแห่งชาติและประกวดดนตรีไทยรางวัลศรทอง จัดโดยมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง), งานประลองเพลงประเลงมโหรี จัดโดยศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ร่วมกับสำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (ส.ย.ช.), งานประกวดดนตรีไทยภาคตะวันออก จัดโดยสถาบันส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา, งานส่งเสริมดนตรีไทยนักเรียนภาคใต้ จัดโดยมหาวิทยาลัยทักษิณ, งานประกวดเยาวชนดนตรี จัดโดยวิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งแต่ละงาน มีนักดนตรีไทยระดับเยาวชนจากสถานศึกษาต่างๆและท้องถิ่นทั่วไป เข้าร่วมประกวดแสดงความสามารถทางดนตรีไทยกันมากมาย

งานดนตรีไทยระดับประชาชน ที่ถือว่าเป็นงานเด่นในด้านการส่งเสริมผู้มีความสามารถโดยเฉพาะการบรรเลงปีพาทย์ ต้องยกให้กับเวทีของสมาคมสงเคราะห์สหายศิลปิน ซึ่งเรียกขานเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า “งานประชันปีพาทย์วัดพระพิเรนทร์” เนื่องจากสถานที่ที่ให้การทำการกิจกรรมคือวัดพระพิเรนทร์ ถนนวรจักร กรุงเทพมหานคร โดยมีกำหนดการจัดประชันปีพาทย์เป็นประจำทุกปีในวาระไหว้ครูดนตรี-นาฏศิลป์ในเดือนกันยายนต่อเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓ จนถึงปัจจุบัน ถือเป็นเวทีที่สำคัญที่สร้างชื่อเสียงให้กับนักดนตรีมาทุกรุ่น โดยเฉพาะนักร้องขนาดเอก หากใครได้ผ่านเวทีนี้และบรรเลงได้ชนะเลิศผู้ชมผู้ฟังก็จะได้รับการยกย่องในวงการดนตรีอย่างกว้างขวาง คนระนาดที่มีชื่อเสียงจากงานประชันวัดพระพิเรนทร์ เช่น สมนึก ศรประพันธ์ ทนง แจ่มวิมล กลิ่น วงศ์เชื้อ ทศนัย พิณพาทย์ ชัยยุทธ โตสง่า ชัยชนะ เตชะอ้วน ประสิทธิ์ สิทธิชัย เป็นต้น เวทีชาวบ้าน

แห่งอื่นๆ ที่ได้รับความนิยมเช่นกันคืองานประชันปีพาทย์ที่วัดป่าธรรมโสภณ จังหวัดลพบุรี นอกจากนี้ยังมีการจัดเวทีประชันปีพาทย์ขึ้นเป็นบางโอกาส ณ โรงละครแห่งชาติ ในชื่อรายการ “ดนตรีไทยพรรณนา” โดยอาจารย์ เสรี หวังในธรรม เป็นรายการดนตรีไทยที่สร้างชื่อเสียงให้คนปีพาทย์อีกเป็นจำนวนมากและเป็นที่ยึดจำรำลือในวงการดนตรีถึงแม้จะผ่านเลยช่วงเวลาการประชันไปนานขนาดไหนก็ตาม นักระนาดจากเวทีดนตรีไทยพรรณนาที่เป็นตำนาน เช่น ครูประสงค์ พิณพาทย์, ครูบุญยัง เกตุคง, ครูประเสริฐ สดแสงจันทร์, ครูสุพจน์ โตสง่า, ครูสุรเดช กิมเปียม, ครูพัฒน บัวท้ง, ครูเมธา หมูเย็น เป็นต้น

การพัฒนาดนตรีไทยในสมัยปัจจุบัน มีหลายแนวทางหลายรูปแบบ นอกจากจะพัฒนาในรูปแบบโครงสร้างการประสมวง เช่น การรวมเครื่องดนตรีไทยกับตะวันตกเข้าด้วยกันแล้ว ในด้านเนื้อหา มีการค้นคว้าแนวทางการแต่งเพลง เรียงเรียงเพลงใหม่ด้วยความคิดใหม่ออกมาจำนวนมาก ใช้กระบวนการทางเทคโนโลยี การบันทึกเสียงที่สร้างมิติเสียงใหม่ๆ ในดนตรีไทย และมีการนำเสนอด้วยสื่อเทคโนโลยีมีลติมีเดียร่วมสมัย ศิลปินรุ่นใหม่ทำงานพัฒนาดนตรีไทยในปัจจุบัน เช่น บรูซ แกสตัน วงฟองน้ำ, วงบอยไทย, วงบางกอกโซโลโฟน, วงซุนอิน บางกอกอคูสติค, ธนิสร์ ศรีกลิ่นดี, เทวัญ ทรัพย์แสนยากร วงโนเวลแจ๊ส, วงกอไผ่, นีตกับต่าย, วงภูมริน, วงกีตาร์ลายไทย, นิค ชัยภัค ภัทรจินดา เป็นต้น ศิลปินและวงดนตรีร่วมสมัยเหล่านี้ ผลิตสื่อแถบบันทึกเสียงและซีดีออกสู่ท้องตลาดเป็นจำนวนมาก และในทางกลับกัน ทางด้านดนตรีไทยแบบแผนก็มีผู้ประกอบการธุรกิจทางด้านสื่อบันทึกเสียงจำนวนไม่น้อยทยอยไปกว่าเดิม เช่น งานเพลงในเครือข่ายของร้านน้องท่าพระจันทร์, งานเพลงในเครือข่ายของบริษัทแฮนด์แอนด์แอมป์พลาซ่า, งานเพลงในเครือข่ายของบริษัทไอเซียนมีเดีย, งานเพลงของสมชัยดนตรีไทย และงานเพลงในเครือข่ายของบริษัทมติชน หนังสือศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

ความนิยมในดนตรีไทย ส่งผลมาถึงการตลาดของเครื่องดนตรี ปัจจุบันมีผู้ประกอบการผลิตเครื่องดนตรีไทยทั้งในระดับอุตสาหกรรมใหญ่และรายย่อยกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ผู้ผลิตรายใหญ่ที่สุดคือสมชัยดนตรีไทย ซึ่งมีโรงงานขนาดใหญ่อยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรีและเปิดสาขาตลาดย่อยหลายแห่งทั่วประเทศ ผู้ผลิตระดับกลาง อาทิ ช่างจ้อน ไทรวีมาน บางพลี สมุทรปราการ, ภูมิรุ่งโรจน์ หนองแขม และผู้ผลิตรายย่อยที่มีความสามารถในการทำเครื่องดนตรีเฉพาะด้าน เช่น กลุ่มชาวบ้านชุมชนบางไส้ไก่ ผลิตขลุ่ย, กลุ่มชาวบ้านปิ่นแก้ว พระนครศรีอยุธยา ผลิตเครื่องดนตรีไม้แกะสลักในวงปีพาทย์มอญ, กลุ่มช่างนครนายก ผลิตฆ้องวง, กลุ่มช่างบ้านเนิน บางกอกน้อย ผลิตฆ้องวง, กลุ่มช่างคำบลเอกราช อำเภอบำเหน็จณรงค์ ผลิตกลอง, ครูพัฒน บัวท้ง นนทบุรี ผลิตอังกะลุง, ช่างต้อย ธีรพันธ์ ธรรมานุกูล ผลิตซอสามสาย, ช่างเขวาร์ ชาวนาเป่า นครปฐม ผลิตซอ, ช่างวินิจ พุกสวัสดิ์ บางแค ผลิตซิม, ช่างประทุม นพเก้า ตราด ผลิตผืนระนาดเอก-ทุ้ม, ช่างสุวรรณ ศาสนนันท์ นนทบุรี ผลิตปี่-ขลุ่ย, ช่างล้วน ดนตรี บางบาล พระนครศรีอยุธยา ผลิตกลอง, ช่างประสิทธิ์ คหิณฑพงษ์ บางบาล พระนครศรีอยุธยา ผลิตกลอง, ครูเอื้อ ฉัตรเฉลิม บางทราย ชลบุรี ผลิตจะเข้, ครูศิวิชัย นิลสุวรรณ สิงห์บุรี ผลิตจะเข้ เป็นต้น

การเผยแพร่ดนตรีไทยในยุคปัจจุบัน มีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากผู้สนใจจะได้รับชมการแสดงสดตามเวทีต่างๆ แล้ว ยังสามารถติดตามจากสื่อวิทยุโทรทัศน์ รายการโทรทัศน์ในอดีตที่ถือว่าเป็นตำนานของดนตรีไทย ได้แก่ รายการด.ร.อุทิศ แนะนำดนตรีไทย, รายการคันธพิศาลา, รายการเพลินเพลงกับณพนธ์, รายการครอบครัววาล, รายการสังคีตภิรมย์ ของธนาคารไทยกรุงเทพ, รายการทิพวาทิต สถานีโทรทัศน์ช่อง ๑๑ รายการวิทยุที่มีชื่อเสียงในอดีต ได้แก่ รายการ ด.ร.อุทิศแนะนำดนตรีไทยทางสถานีวิทยุ ร.ด., รายการรื่นรสดนตรีไทยและรายการดนตรีศรีรัตนโกสินทร์ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, รายการเพลงไทยจากคณะเสริมมิตรบรรเลง, รายการเบญจภิรมย์ สถานีวิทยุศึกษา ส่วนงานเผยแพร่ดนตรีไทยผ่านสื่อในปัจจุบัน อาทิ รายการเพลินเพลงไทย คลื่น FM. 92.5 Mh.Z. สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย, รายการจุฬาวาทิต คลื่น FM. 101.5 Mh.Z, รายการเพลงไทยจากรัฐสภาและรายการเพลงดีศรีแผ่นดิน คลื่น FM. 87.5

Mh.Z, รายการคุณพระช่วย สถานี อสมท., รายการอัจฉริยะคันธรรพ สถานีไทยโทรทัศน์ Thai PBS รายการเหล่านี้บางรายการมีความต่อเนื่องในการออกอากาศเผยแพร่ บางรายการต้องปิดตัวลงเนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจ การจัดการ และนโยบายของฝ่ายบริหารของสื่อ นอกจากนี้ ในโลกของการสื่อสารไร้พรมแดน การใช้อินเทอร์เน็ตได้รับความนิยมสูงมากในหมู่เยาวชนทั่วไป เว็บไซต์ที่มีชื่อเสียงว่าเป็นพื้นที่ข่าวสารในวงการดนตรีไทยที่สำคัญ ได้แก่เว็บไซต์ไทยคิดส์ www.x.thaikids.com และเว็บไซต์ดนตรีไทยดอทคอม www.dontrithai.com

กระแสนิยมไทยได้กลายเป็นเรื่องนิยมสูงมากในสังคม โดยเฉพาะปี พ.ศ.๒๕๕๗ เมื่ออิทธิพลของ วิชัยลักษณ์ สร้างภาพยนตร์เรื่อง “โหมโรง” นำออกฉายเผยแพร่ ภาพยนตร์เรื่องนี้นำเค้าโครงชีวิตของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และประวัติศาสตร์สังคมยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมานำเสนอใหม่ ความสำเร็จของภาพยนตร์ทั้งในแง่การตลาดและคุณภาพ ทำให้เด็กไทยรุ่นใหม่หันมาสนใจเรียนดนตรีไทยกันมาก สื่อมวลชนแขนงต่างๆให้ความสนใจที่จะประชาสัมพันธ์ความรู้ข่าวคราวทางดนตรีไทย เกิดรายการเกมส์โชว์ทางสถานีโทรทัศน์หลายรายการ รวมทั้งการเกิด Idol ของสังคมไทยในนาม “ขุนอิน” ตัวละครสมมติจากภาพยนตร์ซึ่งรับบทโดยณรงค์ฤทธิ์ โตสง่า เป็นตัวละครที่อยู่ในใจของผู้ชมและยังคงทำหน้าที่เผยแพร่ดนตรีไทยกับสังคมมุกกว้างขวางจนปัจจุบัน

องค์กรทางดนตรีที่นอกเหนือจากการจัดการของฝ่ายรัฐ ที่ถือว่าโดดเด่นมากคือ มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ซึ่งก่อตั้งขึ้นใน ปีพ.ศ.๒๕๒๔ เพื่อสืบสานปณิธานของครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และคุณหญิงชิ้น ศิลปบรรเลง บุตรสาว ในการที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ก้าวเดินบนเส้นทางดนตรีไทยอย่างมั่นคง โดยจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนของชมรมดนตรีไทยมูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะฯ กับการจัดประกวดส่งเสริมความสามารถของเยาวชนมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ จนปัจจุบัน นอกจากนี้ มูลนิธิยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสังคมไทยได้สัมผัสดนตรีไทยอีกหลายมิติ ทั้งการจัดงานมหกรรมดนตรี งานนิทรรศการดนตรีไทย งานเสวนาวิชาการ งานพิพิธภัณฑน์ ห้องสมุดดนตรีไทย และการให้ความร่วมมือกับองค์กรต่างๆในการดำเนินงานส่งเสริมดนตรีไทย องค์กรอื่นๆที่ดำเนินงานในลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น มูลนิธิครุมนตรี ตราโมท, มูลนิธิดุริยประณีต เป็นต้น

แหล่งเรียนรู้ดนตรีไทย ในฐานะของห้องสมุด พื้นที่เก็บข้อมูลดนตรีสำคัญ ปัจจุบันถือว่าห้องสมุดระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและหอสมุดสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา หอสมุดแห่งชาติ ได้รวบรวมหลักฐานจำนวนมากเกี่ยวกับข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว อย่างสมบูรณ์ที่สุด จัดระบบสืบค้นแบบดิจิทัล เปิดให้บริการแก่สาธารณชนได้ค้นคว้าผ่านสื่อคอมพิวเตอร์ได้ นอกจากนี้ ยังมีห้องสมุดดนตรีสมเด็จพระเทพรัตนมหาวิทยาลัยมหิดล ห้องสมุดดนตรีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพ และห้องสมุดอุทยานการเรียนรู้ TK Park ที่เป็นแหล่งค้นคว้าสำหรับผู้สนใจทั่วไป

แม้จะดูเหมือนว่า ดนตรีไทยในปัจจุบัน มีความเข้มแข็งจากองค์ประกอบหลายๆด้าน แต่ในความเป็นจริง ศิลปวัฒนธรรมอื่นๆที่หลงไหลเข้ามาในประเทศไทยและพัฒนาการของสังคมไทยยุคใหม่ ก็เป็นอุปสรรคที่จะธำรงรักษาเอกลักษณ์ของดนตรีไทยไว้ได้ เมื่อเปรียบเทียบกับดนตรีแนวอื่นๆที่แพร่หลายอยู่ในประเทศไทย และความจำเป็น-ความต้องการของสังคมไทยที่มีต่อดนตรีไทย ความสำคัญและค่านิยมในดนตรีอื่นๆดูเหมือนว่าจะเบียดบังให้ดนตรีไทยค่อยๆเสื่อมถอยลงไป จนถึงเวลาใดเวลาหนึ่งที่ต้องตั้งคำถามกันว่า แล้วจะเหลืออะไรให้ภาคภูมิใจในคำว่าดนตรีไทยกันอีก

บรรณานุกรม

- ปัญญา รุ่งเรือง. ๒๕๑๗. ประวัติการดนตรีไทย. ไทยวัฒนาพานิช.
- พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. ๒๕๓๒. นามานุกรมศิลปเพลงไทยในรอบ ๒๐๐ ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. เรือนแก้ว.
- พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. ๒๕๕๑. จดหมายเหตุดนตรี ๕ รัชกาล. มูลนิธิหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง). สำนักพิมพ์เด็อนตุลา.
- มন্ত্রী ตราโมท. ๒๕๓๘. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มন্ত্রী ตราโมท. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๙. สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัตินักดนตรีและนักร้อง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ทีฟิล์ม.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๙. สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงเถาฉบับราชบัณฑิตยสถาน. ด้านสุธาการพิมพ์.
- อานันท์ นาคคง. ๒๕๕๐. ดนตรีไทยเดิม สำนักงานอุทยานการเรียนรู้. สำนักพิมพ์สารคดี.